

نقش بیمه در توسعه کشورهای با فرهنگ اجتناب از ریسک^۱

دکتر عباس محمدزاده

دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی

شرایط فرهنگی تعیین کننده توسعه اقتصادی

گروهی از صاحب نظران معتقدند که شرایط اجتماعی - فرهنگی عامل ایجاد کننده رشد اقتصادی است و گروهی دیگر معتقدند که رشد اقتصادی عامل تعیین کننده رشد فرهنگی - اجتماعی است. بین این دو گروه گفت و گوهای فراوانی در گرفته است و تاریخ اقتصادی یکی از صحنه های این گفت و گوهاست. کاملاً قابل فهم است که روانشناسان، جامعه شناسان و مردم شناسان ادعا کنند که عوامل فرهنگی و اجتماعی بر جنبه های اقتصادی جامعه غلبه دارد و این نحوه توجیه از جانب این گروهها قابل پیش بینی است، ولی نامنتظره آن است که اقتصاددان برجسته ای مانند هاگن نیز معتقد به این نظر است که شخصیت فرهنگی اصلی ترین عامل ایجاد کننده توسعه اقتصادی است. وی در کتاب خود به نام درباره تئوری تحول اجتماعی، چگونه رشد اقتصادی ایجاد می شود^۲ تحولات اقتصادی را معلول تحول فرهنگی و منبعث از آن می داند و می گوید تحول اساسی در فرهنگ به خودی خود باعث می شود که اقتصاد از حالت رکود و خفتگی خارج شود و به رشد و توسعه رو نهد.

انتخاب عوامل فرهنگی به عنوان عوامل تعیین کننده در توسعه اقتصادی از جانب اقتصاددانی برجسته و قابل، واجد اهمیت بسیار است. البته منظور این نیست که اقتصاددانها عامل فرهنگی را اساساً نادیده می گیرند. رستو در کتاب معروف خود به نام جریان رشد اقتصادی^۳ می نویسد جنبه های متنوع رفتار انسانی که مربوط به توسعه اقتصادی می شود را می توان در چند تمایل خلاصه کرد. تمایل به پیشبرد علم، تمایل به کاربرد علم در محیط مادی زندگی، ریسک پذیری و کوشش برای پیشرفت مادی. ایرما آدلمن نیز در تحقیقی که در موضوع مورد بحث به عمل آورده، متغیر T را به عنوان معرف همه عوامل پیچیده اجتماعی و فرهنگی جامعه اختیار کرده است.^۴

در این مقاله مقدور نیست که چنین موضوع وسیعی به تفصیل بررسی شود. حداکثر کاری که می توان انجام داد بررسی آن خصیصه فرهنگی اجتماعی است که از اهمیت زیاد برخوردار بوده و با امر بیمه نیز ارتباط پیدا می کند و آن فرهنگ ملی جامعه است.

فرهنگ ملی

اصطلاح فرهنگ یا هویت ملی همانند بسیاری از مفاهیم دیگر دچار ضایعه شده است. در اینکه چه عامل یا عواملی فرهنگ ملی یک ملت را تشکیل می‌دهد توافق عمومی اندکی وجود دارد. پروفیسور هافستید، نظریه پرداز معروف سازمان در پژوهشهای خود کوشیده است تا از طریق پژوهش در میان ۴۰ ملت، معیارهای پایه‌ای تعیین کند که بتواند برای بیان تفاوت‌های فرهنگ ملی مورد استفاده قرار گیرد. وی در این راستا به چهار معیار دست یافت که از آنها به عنوان ابعاد فرهنگ ملی نام می‌برد. این ابعاد عبارت‌اند از: فاصله قدرت، اجتناب از ریسک، فرد یا جمع گرایی و مردسالاری.^۵ در این مقاله تنها به تبیین بُعد اجتناب از ریسک اکتفا شده است.

اجتناب از ریسک

این بُعد از فرهنگ ملی نشان دهنده میزان خطر و تهدیدی است که افراد جامعه از شرایط نامطمئن و نامشخص احساس می‌کنند و می‌کوشند با انجام اقداماتی از جمله وضع قوانین بیشتر، تسلیم نشدن به ایده‌ها و رفتارهای جدید و کسب مهارت، از آن ناامنی اجتناب ورزند. به عبارت دیگر وجود بی‌اطمینانی و ابهام، مخاطره‌انگیز تصور می‌شود. در جوامعی که اجتناب از ریسک شدید است، تشویش، اضطراب و تهاجم نیز بیشتر است که علاوه بر بروز مسائل دیگر یک نیروی شدید درونی را در افراد برای کار و تلاش بیشتر و سخت‌تر جهت مقابله با بی‌اطمینانی به وجود می‌آورد. جدول زیر ویژگیهای این بعد فرهنگ ملی را نشان می‌دهد.

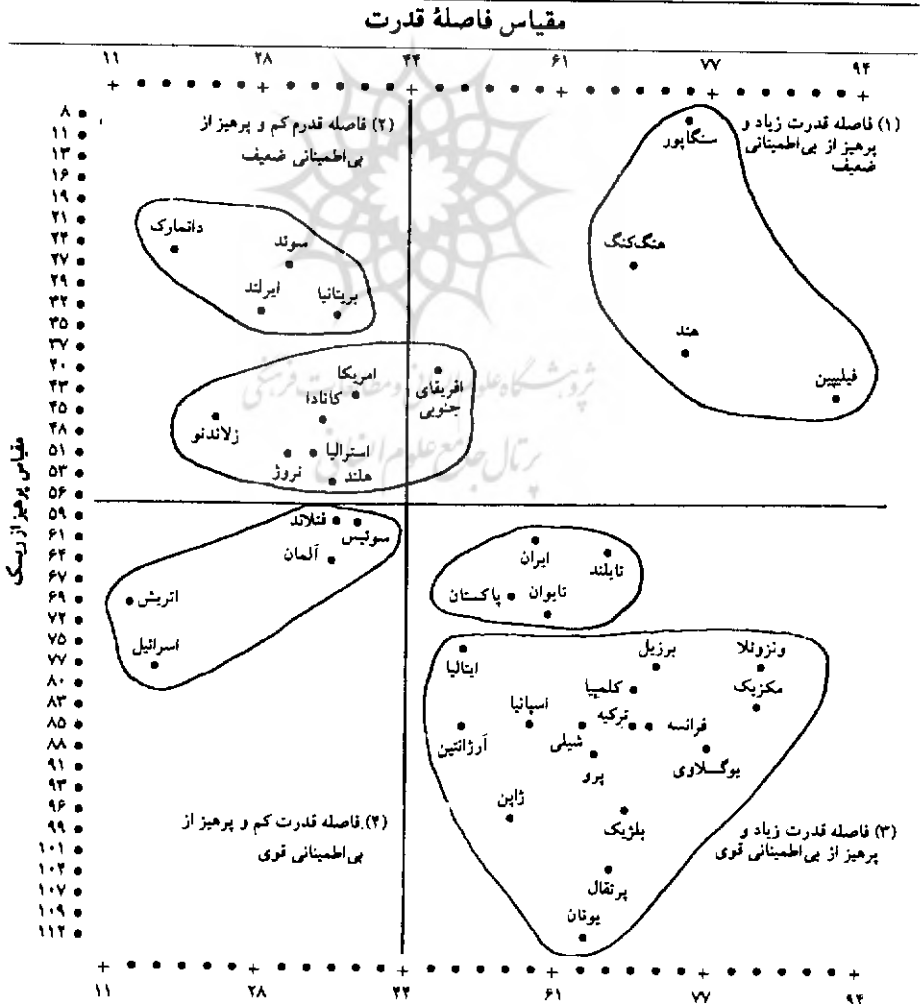
پرهیز از بی‌اطمینانی (ریسک پذیری)

پرهیز از بی‌اطمینانی قوی	پرهیز از بی‌اطمینانی ضعیف
بی‌اطمینانی در زندگی به عنوان تهدیدی مداوم محسوب می‌شود که باید با آن مقابله کرد.	- بی‌اطمینانی موجود در زندگی به آسانی پذیرفته می‌شود.
فشارهای عصبی و اضطراب بالاست.	- فشارهای عصبی راحت‌تر و کمتر تجربه می‌گردد.
وقت طلاست.	- وقت بی ارزش است.
یک نیروی داخلی برای سختکوشی وجود دارد.	- سختکوشی ارزش نیست.
رفتار پرخاشگروانه نسبت به خود و دیگران پذیرفته شده است.	- رفتار تهاجمی و خصمانه پذیرفته نیست.
ابراز احساسات، بسیار ترجیح دارد.	- ابراز احساسات چندان جالب نیست.
تامل و رقابت موجب رهایی همچنان می‌شود بنابراین باید از آن پرهیز کرد.	- تامل و رقابت در یک وضعیت مناسب نگه‌داری می‌شود و به صورت سازنده استفاده می‌گردد.
نیاز شدید به توافق عمومی وجود دارد.	- اختلاف نظر پذیرفته می‌شود.
افکار و افراد طبع متعارف خطر تلقی می‌گردند و جمود و خشکی زنده نگه‌داشته می‌شود.	- تفکر متفاوت خطر تلقی نمی‌گردد. انعطاف بیشتر نشان داده می‌شود.
ملی‌گرایی حضور دارد.	- محیط از ملی‌گرایی اندکی برخوردار است.
افراد جوان‌تر، اشتباه کار تلقی می‌شوند.	- نسبت به جوانان احساسات مثبتی وجود دارد.
اهمیت زیاد برای داشتن تأمین در زندگی	- تمایل به پذیرش ریسک بیشتر در زندگی.
جست‌وجوی ارزشها و حقایق ازلی وهایی	- تأکید بیشتر بر نسبت‌گرایی و تجربه‌گرایی.
به قوانین و مقررات نوشته شده نیازاست.	- تا حد ممکن باید قوانین کمتری وجود داشته باشد.
اگر حرمت قوانین نگه‌داشته نشود افراد گناهکارند و باید مجازات شوند.	- اگر قوانین را نمی‌توان حفظ کرد، باید آن را تغییر داد.
مبنای اعتقادی در متخصصان و دانش آنها نهفته است.	- مبنای اعتقادی عقل سلیم و اجماع است.
افراد حامی در مقایسه با مسئولان، هیچ انگاشته می‌شوند.	- وجود مقامات برای خدمتگزاری به مردم است.

نقشه فرهنگ ملی ایران و جهان

بر مبنای جمع آوری و مقایسه باورها و ارزشهای کارکنان بومی، شعبه‌های یک شرکت بزرگ بین المللی در چهل کشور جهان نقشه‌ای ترسیم شده که در برگزیده کشورهای توسعه یافته و کشورهای بزرگ در حال توسعه از جمله ایران است (نقشه ۱). در این نقشه دایره‌های اطراف مجموعه کشورها برای نشان دادن درجه نزدیکی جغرافیایی یا تاریخی کشورهای مربوط رسم شده است. به طوری که در نقشه ملاحظه می‌شود، کشورهایی که از درجه اجتناب از ریسک نسبتاً ضعیف برخوردارند در رده کشورهای توسعه یافته قرار دارند؛ برخلاف، کشورهای ب رخوردار از درجه اجتناب از ریسک نسبتاً بالا اکثراً در گروه کشورهای در حال توسعه قرار دارند. به عبارت دیگر هر چه ریسک پذیری بالاتر است درجه توسعه یافتگی نیز بیشتر است. موارد استثنا در نقشه، مربوط به تفاوت در فاصله قدرت است.

نقشه ۱. وضعیت چهل کشور در مقیاس فاصله قدرت و پرهیز از ریسک

کشور ما در زمره کشورهای است که در ناحیه اجتناب از ریسک قوی قرار گرفته است و لذا از لحاظ فرهنگ ملی، عدم تمایل به پذیرش ریسک قوی است.

نقش کارآفرین در توسعه اقتصادی

ژوزف شومپتر، فیلسوف و اقتصاددان برجسته در کتاب چرخه‌های بازرگانی ضمن تقسیم سرمایه‌گذاری به دو بخش القایی و مستقل اظهار می‌دارد آنچه توسعه را ایجاد می‌کند سرمایه‌گذاری مستقل است که با عوامل دراز مدت رابطه دارد. سرمایه‌گذاری مستقل موجب نوآوری می‌شود و توسعه نیز مستلزم تغییر در زندگی اقتصادی است که منشاء این تغییر از خارج تحمیل نشده بلکه نتیجه ابتکارهایی است که از درون آن سرچشمه می‌گیرد. وی کارآفرین اقتصادی را عامل نوآوری دانسته و بر نقش آن در توسعه اقتصادی اصرار و تاکید دارد. کارآفرین کسی است که توان درک امکان عرضه تکنیک، کالای نو، سازمان مجهز یا توسعه منابع را دارد. وی برای ایجاد یک واحد اقتصادی پول فراهم می‌کند، عوامل تولید را فراهم می‌کند، مدیران طراز اول پیدا می‌کند و آن را به کار می‌اندازد. لزومی ندارد که کارآفرین حتماً «سرمایه‌دار» باشد، باینکه از پول خودش سرمایه‌گذاری کند. نیازی هم ندارد که مدیر دستگاه باشد. معمولاً کاشف یا مخترع هم نیست، بلکه فردی است که استعداد شناخت و استفاده اقتصادی از این عوامل را دارد. اگر در جامعه‌ای افرادی با چنین خصوصیتی وجود داشته باشند، اما از لحاظ فرهنگی از خصوصیت ریسک‌پذیری برخوردار نباشند، یعنی عاملی که برای نوآوری حیاتی است، به‌عنوان مانعی در راه توسعه جامعه عمل خواهند کرد.

نقش بیمه و توسعه اقتصادی

چگونه می‌توان این بُعد، فرهنگ ملی را با توسعه هماهنگ ساخت. از آنجا که نقش بیمه «انتقال ریسک از بیمه‌گذار (بیمه‌شده) به بیمه‌گر» است بنابراین در جامعه‌ای که شخصیت فرهنگی افراد آن و از جمله کارآفرینان احتمالی اجتناب از ریسک است، ریسک‌پذیری در توسعه اقتصادی نقش اساسی ایفا می‌کند، لذا بیمه با زیر پوشش قرار دادن خطرها و ریسکهای مختلف در راه فعالیتهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی موجب انتقال ریسک از کارآفرین به مؤسسه بیمه‌گشته و شرایط لازم را برای تغییر در بعد اجتناب از بی‌اطمینانی فراهم می‌آورد.

اگر بیمه برای کشورهای با فرهنگ ملی «اجتناب از ریسک ضعیف» تأثیر تعیین‌کننده‌ای در توسعه نداشته باشد، در کشورهای با فرهنگ ملی اجتناب از ریسک قوی نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. توسعه اقتصادی مستلزم افزایش تولید کالاها و خدمات است. در شرایط بی‌اطمینانی،

به‌ویژه در جوامعی که دسترسی به اطلاعات لازم برای تصمیم‌گیری با مشکل مواجه است و جامعه نیز از درجه بالایی عدم پذیرش ریسک برخوردار است، سرمایه‌گذاری لازم برای افزایش تولید انجام نمی‌گیرد و در نتیجه رشدی حاصل نمی‌شود. در چنین جوامعی است که بیمه‌های بازرگانی نقش «حیاتی» را در توسعه اقتصادی ایفا نموده و توسعه و گسترش آن شرایط فرهنگی لازم را برای توسعه ایجاد می‌کند.

پی‌نوشت

1. risk avoidance
2. E.E. Hagen, *On the Theory of Social Change: How Economic Growth Begins*, 1962.
3. W.W. Rostow, *The Process of Economic Growth*, 1952.

چاپ نیویورک و نورتون، فصل دوم.

4. Irma Adelman, *Theories of Economic Growth & Development*

نشریه دانشگاه استانفورد، سال ۱۹۶۱ صفحه ۱۳.

5. دکتر عباس محمدزاده، «آیا تئوریهای غربی مدیریت جهان شمولند؟» *مجله اقتصاد و مدیریت*، شماره ۱۳، تابستان ۷۱، صفحه ۱۳.